

Інформаційна довідка щодо правового регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому в законодавстві держав-членів НАТО*

Термін «мобілізація» вперше був використаний у Пруссії в середині XIX сторіччя (слово походить від французького «mobilisation», що означає приводити в рух (до руху)). Фактично, мобілізацією є переформатування збройних сил країни з мирного стану на воєнний. Мобілізація, залежно від поставлених цілей, може бути відкритою або прихованою, за масштабами – частковою чи загальною. Питання мобілізації та мобілізаційної підготовки є невід’ємною складовою забезпечення оборони для будь-якої країни. Під час мобілізації важливе значення приділяється мобілізаційному резерву як важливій складовій оборонної політики та військової справи будь-якої держави та умовам його створення і комплектування.

Досвід законодавчого забезпечення в державах-членах НАТО свідчить, що мобілізаційний резерв – це важлива частина збройних сил та інших військових формувань, що складається з осіб, які є військовозобов’язаними громадянами. При цьому всі чоловіки переважно у віці від 17 до 60 років, без обмежень за станом здоров’я, визначаються як військовозобов’язані, тобто резервісти. Жінки за бажанням також можуть набувати статусу військовозобов’язаних. Тобто мобілізаційний резерв включає військовозобов’язаних, якими комплектуються військові частини з метою поповнення некомплекту в особовому складі військових частин збройних сил, інших військових формувань після відповідної підготовки (отримання відповідної військово-облікової спеціальності).

У рамках реалізації спільної оборонної політики на теренах Альянсу всі держави-члени НАТО мають власний мобілізаційний резерв, який регламентований чинним законодавством окремих держав, проте для кожної з них існують особливості та специфічні риси формування й комплектування мобілізаційного резерву. Зокрема, служба в мобілізаційному резерві визначається як специфічний різновид військової служби з метою підтримання бойової готовності особового складу резервістів, стимулювання їх до постійного вдосконалення своїх професійних здібностей та бойових навичок, напрацювання специфічних вмінь, це також є важливою складовою державної мобілізаційної політики.

У державах-членах НАТО правове регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому зазвичай регулюються законами про оборону, про військову службу, про мобілізацію або спеціальними законодавчими актами, присвяченими цій тематиці. До спільних рис мобілізаційного резерву в державах-членах НАТО належать: контрактна форма комплектування мобілізаційного резерву; встановлення засад добровільності; використання набутого досвіду колишніх військовослужбовців; підготовка резервістів за правилами підготовки кадрових військових (при цьому значну частину резерву становлять висококласні фахівці й досвідчені військові).

Таким чином, у державах-членах НАТО створення і розвиток системи мобілізаційного резерву проходить переважно в умовах відмови від комплектування збройних сил за призовом на строкову службу. Контрактний спосіб комплектування найбільш залежний від наявності дієвої та ефективної системи мобілізаційного резерву, оскільки при такому способі комплектування відбувається досить повільне накопичення мобілізаційного запасу з колишніх військовослужбовців. Для збереження обороноздатності на теренах НАТО кожному члену Альянсу важливо й необхідно мати великий мобілізаційний резерв, який у випадку війни можна оперативним чином залучити для забезпечення оборони держави. Одночасно мобілізаційний резерв у державах НАТО сприймається як фактор збільшення можливостей національної економіки тієї чи іншої країни.

Однак в умовах повномасштабної війни Російської Федерації (далі – РФ) проти України феномен служби за призовом поступово повертається в європейські країни, які є членами Альянсу. Зокрема, Німеччина, яка скасувала призов на військову службу ще в 2011 році, розглядає можливість його повернення. У Франції з 2024 року для чоловіків і жінок призовного віку стартують обов'язкові місячні збори, на яких вони опановуватимуть базову підготовку. У 2023 році Польща розпочала кампанію із закликом до добровільної строкової військової служби, оскільки очікується, що новий вид військової служби має стати ефективним механізмом збільшення чисельності Війська Польського та нарощування його резервів.

Важливо, що механізм призову в більшості держав-членів НАТО зберігся, що дозволяє за потреби оголосити призов без тривалих юридичних процедур. В Альянсі розуміють, що для протистояння масштабам російської військової загрози державам-членам НАТО необхідно формувати потужний та боездатний мобілізаційний резерв, який має складатися як із чоловіків, так і з жінок, досвідчених у військовій справі.

У сучасних умовах система мобілізаційного резерву – це людський ресурс, який може бути залучено до виконання завдань у збройних силах чи в інших військових формуваннях сектору оборони. В Україні у зв'язку із триваючою військовою агресією РФ проти України, нарощуванням зусиль держави-агресора щодо подальшого захоплення та окупації територій нашої держави набуває актуальності питання щодо необхідності удосконалення механізмів проведення заходів мобілізації, зокрема формування та комплектування мобілізаційного резерву.

Саме тому, виходячи з актуалізації ризиків і загроз, які провокує РФ у сучасних реаліях, на законодавчому рівні має бути переглянута й удосконалена існуюча система комплектування мобілізаційного резерву. У зв'язку з цим з метою посилення мобілізації та мобілізаційних заходів 7 лютого 2024 року Верховна Рада України в першому читанні ухвалила проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» (реєстр. № 10449 від 30.01.2024).

Завданням цього законопроекту є удосконалення процедур проведення заходів мобілізації, уточнення питань військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів тощо.

Наведене вказує на важливість вивчення кращих практик зарубіжного досвіду та особливостей правового регулювання здійснення комплектування мобілізаційного резерву в державах-членах НАТО, поступового впровадження та адаптації регламентованих стандартів Альянсу в цій сфері. Таким чином, проблематика формування мобілізаційного резерву та служби в ньому через призму законодавства зарубіжних держав-членів НАТО залишається актуальною та своєчасною.

Більш детально розгляд питань законодавчого забезпечення умов, порядку та особливостей комплектування мобілізаційного резерву в державах-членах НАТО буде висвітлено в Аналітичній записці з питань порівняльного законодавства, присвяченій цій тематиці.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*